

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

THE SECRETARIAT OF THE HOUSE OF REPRESENTATIVES

จุดสาร

MINI REVIEW
ISSN 0858-7108

สิ่งแวดล้อม : องค์ชีวิตคุณภาพชีวิต

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1
มกราคม 2537

ฝ่ายบริการค้นคว้า
หอสมุดรัฐสภา
สำนักบริการข้อมูล
และกฎหมาย
โทร 2441318-21
โทรสาร 2441322

ณัฐกร อ่วมบำรุง

คำนำ

ความหมายของสิ่งแวดล้อมที่มักจะถูกคุ้นเคยกัน คือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวและมีอิทธิพลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ ซึ่งนับว่ามีความหมายกว้างขวางในปัจจุบัน สภาพปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่พูดถึงกันอยู่นั้นก็พูดกล่าวกันในประเด็นรวม ๆ เป็นส่วนมาก ในขณะที่ปัญหาในแต่ละด้านรุนแรงและทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อมย่อมส่งผลถึงภาวะสุขภาพและคุณภาพชีวิตของพลเมืองอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะมีการรณรงค์เพื่อแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ดูเหมือนว่าการแก้ปัญหานั้นแต่ละเรื่องนั้น มักเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเป็นส่วนมาก ทั้ง ๆ ที่ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบต่อความเป็นอยู่ตลอดจนวิถีชีวิต และสุขภาพนั้นเกิดจากปัจจัยทางพฤติกรรมอันเป็นเหตุมาจากการขาดความสำนึกและความตระหนักเป็นสำคัญ

เรื่องราวของปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงเป็นที่ตื่นตัวในทุวงการที่หลาย ๆ หน่วยงานพยายามหาวิธีแก้ไข เพราะต่างก็ตระหนักกันดีว่าคุณภาพชีวิต ย่อมต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ดีมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ในเอกสารฉบับนี้ผู้จัดทำประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันกลายมาเป็นตัวชี้วัด (Indicator) ในสภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิต ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนไม่มีการกล่าวขานถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมเลย แม้ในเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ก็มีได้กล่าวถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้อย่างเด่นชัดหรือมีคำว่าสิ่งแวดล้อมปรากฏอยู่ใน จปฐ. นั้น แต่หากปรากฏอยู่ในรูปของกิจกรรมที่สามารถแยกแยะให้เห็นได้ อย่างไรก็ดีในเอกสารฉบับนี้ ผู้จัดทำต้องการที่จะสร้างความตระหนัก และชี้ให้เห็นคุณค่าแห่งชีวิต ความผูกพันของชีวิตและสิ่งแวดล้อม หากนำเอาปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมาเป็นเกณฑ์อาจกล่าวได้ว่าคุณภาพชีวิตของคนเมืองหลวงในขณะนี้ไม่มีเกณฑ์ที่ต่ำกว่าได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับว่าเราจะนำเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนด แต่ทั้งนี้ผู้จัดทำคิดว่าคงไม่พ้นเรื่องสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเป็นแน่

ผู้สร อ่วมบำรุง

วิทยากร 4

ฝ่ายบริการค้นคว้า

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
ความหมายของสิ่งแวลล้อม	2
กำเนิดสิ่งแวลล้อม	3
ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวลล้อมกับคุณภาพชีวิต	5
ความสัมพันธ์ของสิ่งแวลล้อม กับเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน จำแนกตามหมวดที่เกี่ยวข้อง	8
อิทธิพลทางสิ่งแวลล้อมที่มีต่อการปรับตัว	11
วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวลล้อม	11
มาตรการเพื่อสิ่งแวลล้อม	17
บรรณานุกรม	19

สิ่งแวดล้อม องค์ชีวิต คุณภาพชีวิต

บทนำ

ในปัจจุบันการเพิ่มจำนวนประชากรโลกอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้น ดูเหมือนว่าจะเป็นการพัฒนาที่สวนทางกับสภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของผู้คนในปัจจุบัน ที่สภาพทางสังคมยึดหลักการทางวัตถุนิยม เป็นเครื่องชี้วัดสถานะทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดสภาวะการแก่งแย่ง, ตื่นรน เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการเหล่านั้นอย่างไม่สิ้นสุด การเพิ่มจำนวนประชากรจึงเป็นปัจจัยที่ชีวิต ความสิ้นเปลืองทรัพยากร และการเพิ่มมลภาวะให้กับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นเหตุเป็นผล ประกอบกับกระแสทางวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยน ก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบทางวัฒนธรรม (ที่เน้นทางวัตถุ) แพร่หลายมากขึ้น การแก่งแย่ง แข่งขัน จึงเกิดขึ้นในทุกสังคม ผลกระทบที่ได้คือการทำลาย ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาสนองความต้องการของมนุษยชาติ ทั้ง ๆ ที่การใช้ทรัพยากรนั้นมิได้ตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยพื้นฐาน (Basic needs) เพียงอย่างเดียว

วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นับแต่อดีตนั้น ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ (Nature) ซึ่งปัจจุบันก็คือสิ่งแวดล้อมนั่นเอง หากจะเจาะลึกลงไปในเรื่องละเอียดจะเห็นว่า มนุษย์ก็เป็นวัฏจักรหนึ่งในระบบนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิตซึ่งมีการพัฒนาด้านชีววิทยา (ตามทฤษฎีของ Charl R. Darwin) ตามลำดับขั้น ซึ่งความผูกพันระหว่างสิ่งมีชีวิต และธรรมชาตินี้ทำให้กระบวนการของชีวิตดำเนินไปได้จนครบวงจร กล่าวคือ ด้านปัจจัยกายภาพอันได้แก่ อุณหภูมิ สภาพของอากาศ สภาพสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตที่เอื้อต่อกัน ได้แก่ ธัญพืช และแหล่งอาหารต่าง ๆ สภาพกลไกของชีวิต ได้แก่ พัฒนาการด้านต่างๆ , ระบบอวัยวะ และการขับถ่าย (อาหารที่กินเข้าไป) สภาพการดำรงเผ่าพันธุ์ หมายถึงการสืบพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต (โดยอาศัยสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม)

วัฏจักรหรือวงจรชีวิตดังกล่าวนี้ดำเนินสืบเนื่องมาไม่ขาดสาย ครอบคลุมที่มนุษย์ยังคงมีความต้องการด้านปัจจัยสี่ หรือความต้องการอื่น ๆ เพื่อสนองความสะดอกสบายก็ตาม ความสิ้นเปลืองการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ย่อมถูกทำลายไปตามความต้องการของมนุษย์ และการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างต่อเนื่อง การสูญเสียทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในอดีต ยังไม่มากเท่ากับปัจจุบัน ตลอดจนสมดุลของสภาวะแวดล้อมก็ยังไม่ถูกทำลาย และการปนเปื้อนของสารพิษยังมีอยู่น้อยมาก หากจะเปรียบเทียบความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตในยุคก่อนๆ มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ คงปรารถนาที่จะเข้าหาความเป็นธรรมชาติเหมือนอดีต

ในสภาพปัจจุบันที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง สภาพธรรมชาติกำลังถูกลบเลือนไปจากความทรงจำของผู้ที่เคยผ่านอดีต และสำหรับคนรุ่นใหม่อาจจะไม่รู้เลยว่า ธรรมชาติคืออะไร หรือเป็นอย่างไร ในขณะที่หลายฝ่ายกำลังตระหนักตกใจอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่ถูกทำลาย ทรัพยากรที่เริ่มลดน้อยลง อากาศเป็นพิษ น้ำเสีย ฯลฯ และเริ่มหันมาสนใจมลภาวะที่มีต่อธรรมชาติ ซึ่งในปัจจุบัน คำว่า ธรรมชาตินี้ก็คงหมายถึงสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ความหมายของสิ่งแวดล้อม (Environment)

คำว่าสิ่งแวดล้อมเป็นคำที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง และมีขอบข่ายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัว ซึ่งมีความหมาย หรือคำจำกัดความที่มีความหลากหลายดังนี้

สิ่งแวดล้อม (ที่คณะทางภูมิศาสตร์) หมายถึง ผลรวมของสภาพทางด้านกายภาพ เคมี และชีวภาพ ที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องประสบอยู่เสมอ ประกอบด้วย ภูมิอากาศ น้ำ แสงสว่าง ดิน พืชพรรณ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ (ทรงกลด ประพิตรภา อ้างจาก Smith, 1984)

สิ่งแวดล้อมในทางภูมิศาสตร์นี้ยังสามารถจำแนกออกเป็น 2 ชนิด คือ (วิชัย เทียนน้อย , ประชา อินทร์แก้ว, 1)

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Physical Environments) อันได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ
2. สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ ประชากร, อาชีพ, วัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ และวัฒนธรรม เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมตามคำจำกัดความของราชบัณฑิตยสถานกล่าวว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่โดยรอบ

หากจะสรุปให้ได้ใจความมากยิ่งขึ้น สามารถสรุปคำว่าสิ่งแวดล้อม ได้ดังนี้ คือ สภาวะและอิทธิพลต่าง ๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ภายนอกตัวเรา ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิต และวิวัฒนาการทางร่างกาย พฤติกรรม และสังคมของมนุษย์ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความรวมถึงพันธุกรรม ด้วย

(-all the conditions circumstances, and influences surrounding and affecting the development of human or group of human often contrasted with heredity)

กำเนิดสิ่งแวดล้อม

กำเนิดของสิ่งแวดล้อมบนพื้นโลก

หลังจากที่โลกได้มีกำเนิดขึ้น และค่อย ๆ เย็นลง ก่อนที่จะมีชีวิตเกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของผิวโลกคือ พื้นดิน อากาศ และพื้นน้ำ ได้กำเนิดขึ้นดังนี้ (วินัย วิจารณ์านนท์ อ้างจาก Scheffler, 1976 หน้า 5-7)

1. พื้นดิน การกำเนิดของโลกเมื่อราว 5,000 ล้านปีมาแล้วนั้น หมายถึงการก่อกำเนิดของโลกในส่วนที่เป็นพื้นดิน (โดยที่พื้นดินมีวิวัฒนาการมาจากพื้นโลกที่เป็นหินที่เหลวร้อนแล้วเย็นตัวลง) จากการรวมตัวของกลุ่มก๊าซที่ลอยลอยอยู่ในจักรวาล การที่จะเกิดเป็นพื้นผิวโลกส่วนที่เป็นดินได้นั้น ก็ต้องมีวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องกันเป็นเวลานานนับล้านปีจากการรวมตัวกันของกลุ่มก๊าซในจักรวาล เป็นของเหลวร้อนเป็นหินแข็ง จนกระทั่งวิวัฒนาการมาเป็นพื้นดิน

กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนผิวที่เป็นพื้นดินนั้น เกิดขึ้นจากการแตกกร่อนของหินออกเป็นก้อนวัตถุใหญ่ - เล็กแตกต่างกันออกไปโดยแรงชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ส่วนของหินที่แตกกร่อนออกมาเป็นธาตุชนิดต่าง ๆ เช่น กัมมะถัน ฟอสฟอรัส แมกนีเซียม ฯลฯ

การกำเนิดของบรรยากาศที่ห่อหุ้มผิวโลก และน้ำบนผิวโลกได้ก่อให้เกิดธาตุคาร์บอนไดออกซิเจน ไฮโดรเจน และไนโตรเจน ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตในปัจจุบัน

เมื่อธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในดิน ในอากาศ ในน้ำ และมีแสงจากดวงอาทิตย์ เข้าช่วยก็ทำให้ธาตุต่าง ๆ รวมกันเข้าในอัตราส่วนที่เหมาะสมจึงก่อให้เกิดสิ่งมีชีวิตขึ้นในเวลาต่อมา

2. บรรยากาศ (Atmosphere) กำเนิดของบรรยากาศโดยรอบโลกนั้น ยังไม่อาจยืนยันได้แน่นอนว่าเกิดมาและมีความเป็นมาอย่างไร บางทฤษฎีกล่าวว่าเดิมทีบรรยากาศประกอบด้วยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ไนโตรเจน และน้ำ และบางทฤษฎีก็กล่าวว่าเดิมทีบรรยากาศรอบโลกประกอบด้วยก๊าซมีเทน (Methane-CH₄) แอมโมเนีย (Ammonia-NH₃) ไนโตรเจนและไฮโดรเจน

อย่างไรก็ตามน่าจะถือได้ว่าไฮโดรเจนและออกซิเจนเป็นก๊าซที่สำคัญที่มีอยู่ในบรรยากาศในยุคต้น ด้วยเหตุว่าธาตุทั้งสองชนิดนี้สามารถที่จะก่อให้เกิดเป็นสสารประกอบกับธาตุเกือบทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกได้ เช่น สามารถรวมกับธาตุคาร์บอน ก่อให้เกิดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) เมื่อธาตุคาร์บอนรวมตัวกับธาตุไฮโดรเจนก็ทำให้เกิดก๊าซมีเทน (Methane) และที่สำคัญคือ เมื่อธาตุไฮโดรเจนรวมตัวกับออกซิเจนก็ทำให้เกิดน้ำ (H₂O) ขึ้นทั้งในบรรยากาศและบนพื้นโลก

3. พื้นน้ำ การเกิดน้ำในบรรยากาศและบนพื้นโลก เป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ต่อเนื่องจากปฏิกิริยาเคมีที่เรียกว่าออกซิเดชันและรีดักชัน ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของฮาตุไฮโดรเจนและออกซิเจน ดังสมการ

การเกิดโมเลกุลของน้ำขึ้นในบรรยากาศนั้น เมื่ออากาศเย็นลงก็ก่อให้เกิดเมฆและฝนขึ้นในเวลาต่อมา และการเกิดฝนหรือหิมะขึ้นนี้เองก็ได้ก่อให้เกิดแหล่งน้ำบนพื้นโลก

ดวงอาทิตย์เป็นแหล่งพลังงานสำคัญ ที่ก่อให้เกิดหมุนเวียนของน้ำขึ้นระหว่างส่วนต่างๆ ของโลก การหมุนเวียนน้ำที่เกิดขึ้นระหว่างน้ำที่อยู่ในส่วนต่างๆ เรียกว่าวัฏจักรของน้ำ (Hydrologic Cycle) โดยมีการประมาณว่าร้อยละ 97 ของน้ำอยู่ในทะเล-มหาสมุทร นอกนั้นอยู่ในรูปของน้ำแข็งและในบรรยากาศ น้ำที่หมุนเวียนและมนุษย์นำมาใช้ยังมีเพียงประมาณร้อยละ 1 เท่านั้น

การไหลของน้ำทั้งที่อยู่บนผิวดิน และใต้ดินได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายและการเปลี่ยนแปลงผิวโลกขึ้น

การไหลของน้ำผ่านวัตถุต่าง ๆ ทั้งที่อยู่บนผิวโลกและใต้ดิน ทำให้น้ำพัดพาเอาธาตุและสารชนิดต่าง ๆ ไปรวมกันอยู่ในท้องทะเล-มหาสมุทร เช่น เกลือที่มีธาตุฟอสฟอรัส แมกนีเซียม เหล็ก กำมะถัน และสารประกอบอื่น ๆ ก่อให้เกิดโมเลกุลที่เป็นจุดเริ่มต้นและสิ่งมีชีวิตขึ้นในน้ำ

นอกจากน้ำจะเป็นแหล่งกำเนิดของชีวิตในระยะเริ่มแรกแล้ว น้ำยังเป็นสารที่ช่วยละลายธาตุอื่น ๆ และก่อให้เกิดปฏิกิริยาเคมีของสารชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเซลล์ของสิ่งมีชีวิต

การกำเนิดของสิ่งมีชีวิต

เป็นที่เชื่อกันว่าสิ่งมีชีวิตแรกเริ่มนั้นเกิดขึ้นในน้ำ แล้วจึงได้วิวัฒนาการโดยใช้เวลานานับล้านปี จึงขึ้นมาอยู่บนบก ในส่วนของสิ่งมีชีวิตเองก็ได้วิวัฒนาการจากสิ่งมีชีวิตที่มีเพียงเซลล์เดียวจนกลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีหลายเซลล์ และมีโครงสร้างของร่างกายที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งมีชีวิตจะประกอบได้ด้วยสิ่งไม่มีชีวิตโดยอาศัยกระบวนการทางเคมีที่ทำให้

1. การผสมหรือปะปนกันระหว่างธาตุต่าง ๆ ในปริมาณที่เหมาะสม และ
2. การได้รับพลังงานจากแหล่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางเคมี และการทำงานของร่างกายหรือส่วนต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตอย่างเหมาะสมขึ้น

O.I. Oparin นักวิทยาศาสตร์ชาวรัสเซีย ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Origin of Life on Earth ของเขาในปี พ.ศ. 2479 ว่ากำเนิดของสิ่งมีชีวิตครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นจากสารที่มีอยู่ในบรรยากาศรวมตัวกันเข้าเป็นของเหลว แล้วต่อมาจึงกำเนิดเป็นสิ่งมีชีวิตขึ้นภายหลัง และมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับคุณภาพชีวิต

วิวัฒนาการด้านเทคโนโลยี เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นต่อสภาพแวดล้อม โดยการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการประดิษฐ์เทคโนโลยีใหม่ (Innovation) เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกสบาย หรือเพื่อเพิ่มผลผลิตในปริมาณที่มากขึ้น เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ตลอดจนการเป็นผู้ควบคุมธรรมชาติ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ฯลฯ การพัฒนาเหล่านี้หากมองเผิน ๆ ในลักษณะภายนอก จะเป็นการพัฒนาเพื่อความอยู่รอด หรือเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ แต่ในทางกลับกัน ผลกระทบของการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลในทางลบกับสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและยากที่จะแก้ไข เช่น ปัญหาค้นมลพิษ, ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม ปัญหาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอันเป็นผลมาจากความผิดพลาดด้านผังเมือง เป็นต้น ประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับจากการพัฒนาจึงมีค่าน้อยกว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะยาว ฉะนั้นการพัฒนาในลักษณะนี้มาจะกล่าวได้ว่า เป็นการสวนทางระหว่างคุณภาพชีวิต กับการพัฒนาทางเทคโนโลยี เมื่อเปรียบเทียบถึงการได้มาซึ่งเทคโนโลยีหนึ่งอย่าง แต่ต้องสูญเสียสมดุลของธรรมชาติ หรือเกิดผลกระทบตามมาอีก นานาประการก็คงไม่คุ้มกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อคุณภาพชีวิตจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด แต่เดิมมองชี้วัด (Indicator) คุณภาพชีวิตมักจะใช้เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นตัวบ่งชี้สภาวะหรือคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยกำหนดมาตรฐานของ จปฐ.ไว้ 8 หมวด กับอีก 32 ตัวชี้วัด ดังนี้

เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)

หมวดที่ 1 ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย

1. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้รับการเฝ้าระวังทางโภชนา และไม่มีภาวะขาดสารอาหารในระดับที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
2. เด็กอายุตั้งแต่ 5-14 ปี ได้รับสารอาหารครบถ้วนตามความต้องการ
3. หญิงตั้งครรภ์ได้บริโภคอาหารอย่างถูกต้องเพียงพอ ซึ่งมีผลทำให้เด็กแรกเกิดมีน้ำหนัก ไม่น้อยกว่า 3,000 กรัม

หมวดที่ 2 ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

4. บ้านเรือนมีสภาพคงทนถาวร อย่างน้อย 5 ปี
5. ครอบครัวมีการจัดบ้านเรือนและบริเวณบ้านเรือนให้เป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ
6. ครอบครัวมีส่วนร่วมถูกหลักสุขาภิบาล
7. ครอบครัวมีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอตลอดปี (วันละ 2 ลิตร/คน/วัน)

หมวดที่ 3 ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

8. เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี ได้รับวัคซีนป้องกันวัณโรค โรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก โปลิโอและหัด ครบตามเกณฑ์อายุ
9. เด็กวัยประถมศึกษาได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ
10. เด็กวัยประถมศึกษาได้รับวัคซีนป้องกันโรควัณโรค คอตีบ บาดทะยัก และไทฟอยด์
11. ประชาชนอายุ 14-50 ปี อ่านออกเขียนได้
12. ครอบครัวได้รับข่าวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ อาหารการกิน สุขภาพอนามัย กฎหมายชาวบ้าน และข่าวสารบ้านเมือง อย่างน้อยเดือนละครั้ง
13. หญิงตั้งครรภ์ ได้รับการดูแลก่อนคลอด
14. หญิงตั้งครรภ์ ได้รับบริการทำคลอดและการดูแลหลังคลอด

เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)	
หมวดที่ 4	ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 15. ประชาชนปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
หมวดที่ 5	ประชาชนมีการผลิตและหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ 16. ครอบครัวมีการปลูกพืชหมุนเวียนหรือพืชบำรุงดิน 17. ครอบครัวมีการใช้ปุ๋ยบำรุงดิน เพื่อเพิ่มผลผลิต 18. ครอบครัวมีการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช 19. ครอบครัวมีการป้องกันการระบาดของโรคสัตว์ 20. ครอบครัวมีการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ทางราชการส่งเสริม
หมวดที่ 6	ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลาและจำนวนของการมีบุตรได้ตามต้องการ 21. คู่สมรสมีบุตรไม่เกิน 2 คน และสามารถใช้บริการคุมกำเนิดได้ตามความต้องการ
หมวดที่ 7	ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และชุมชน 22. ครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 23. หมู่บ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง 24. หมู่บ้านร่วมกันบำรุงรักษาสาธารณสมบัติที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้น 25. หมู่บ้านร่วมกันบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรม 27. หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 28. กรรมการหมู่บ้านมีความสามารถวางแผนดำเนินการตามแผนและจัดระบบการบำรุงรักษาผลงานด้วยตนเอง
หมวดที่ 8	ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น 29. ในหมู่บ้านมีความสามัคคีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน 30. บุคคลในครอบครัวมีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง 31. บุคคลในครอบครัวไม่เล่นการพนัน และไม่ติดสุรา หรือสิ่งเสพติดอื่น ๆ 32. ครอบครัวไม่ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยในการจัดงานประเพณีต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์ของ จปฐ. ที่่างต้น จะพบว่าตัวชี้วัดของทั้ง 8 หมวด มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดอยู่ 3 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 2 หมวดที่ 5 และหมวดที่ 7 ส่วนหมวดอื่น ๆ ก็ถือว่ามีความสัมพันธ์อยู่บ้าง แต่ไม่เด่นชัดนัก เช่น หมวดที่ 1 : ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ความสัมพันธ์ของ จปฐ. หมวดนี้กับสิ่งแวดล้อมพอจะอธิบายได้ว่า วัฏจักรหรือโซ่อาหาร (Food Chain) เป็นกระบวนการทางสิ่งแวดล้อมที่ผูกพันกัน กล่าวคือ ธัญพืชต่างๆ อาศัยกระบวนการทางเคมีโดยการดูดซึมสารอาหารจากใต้ดิน และสังเคราะห์แสงทางใบด้วยกระบวนการสังเคราะห์แสง (Photo Synthesis) ความสมบูรณ์ของธัญพืชซึ่งเป็นอาหารหรือแหล่งพลังงานขั้นแรกขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อม คือ สภาพของดิน ลม น้ำ อากาศ (อุณหภูมิ) และปริมาณของแสง ซึ่งหล่อหลอมพลังงานทางธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมถ่ายทอดไปสู่แหล่งอาหารอีกชั้นหนึ่ง คือจำพวกสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหาร เป็นวงจร ไปสู่การบริโภคของมนุษย์ในที่สุดหรือสรุปให้ง่ายขึ้นคือ อาหารดีมีคุณภาพ ต้องมาจากธรรมชาติที่สะอาด ปราศจากสารพิษ หรือสิ่งแวดล้อมที่ต้นนั่นเอง

ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม กับเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน จำแนกตามหมวดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน	ตัวอย่างกลวิธีเพื่อสิ่งแวดล้อม
<p>หมวด 2 : ประชาชนที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม</p> <p>ตัวชี้วัด</p> <ul style="list-style-type: none"> - บ้านเรือนมีสภาพคงทนถาวรอย่างน้อย 5 ปี - ครอบครัวมีการจัดการบ้านเรือนและบริเวณบ้านเรือนให้เป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ - ครอบครัวมีส่วนร่วมถูกหลักสุขาภิบาล - ครอบครัวมีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอตลอดปี (วันละ 2 ลิตร/คน/วัน) 	<p>การจัดหลักสุขาภิบาลทางสิ่งแวดล้อม อาทิ การปรับปรุง ดัดแปลงสภาพแวดล้อมของอาคาร บริเวณอาคาร ที่อยู่อาศัย ให้มีความสะอาด ปลอดภัยลดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเดินอาหาร โดยจัดให้มีส้วมที่ถูกสุขลักษณะ เพื่อตัดวงจรการแพร่ระบาดของโรคหนองผยาธิ, การจัดการน้ำดื่มให้สะอาดด้วยวิธีการ ต้ม กลั่น กรอง</p>
<p>หมวดที่ 5 : ประชาชนมีการผลิตและหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ</p>	<p>ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรให้มีความเหมาะสมถูกต้อง อาทิ ยาปราบศัตรูพืช ผลิต</p>

เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน	ตัวอย่างกลวิธีเพื่อสิ่งแวดล้อม
<p>ตัวชี้วัด :</p> <ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวมีการปลูกพืชหมุนเวียนหรือพืชบำรุงดิน - ครอบครัวมีการใช้ปุ๋ยบำรุงดินเพื่อเพิ่มการผลิต - ครอบครัวมีการป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช - ครอบครัวมีการป้องกันการระบาดของโรคสัตว์ - ครอบครัวมีการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ทางราชการส่งเสริม 	<p>กำหนดทางเคมีที่ใช้กระตุ้นความเจริญให้แก่ต้นพืช ตลอดจนการรู้จัก ป้องกันตนเอง จากเทคโนโลยีที่นำมาใช้</p>
<p>หมวดที่ 7 : ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่ และการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และชุมชน</p> <p>ตัวชี้วัด :</p> <ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน - หมู่บ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง - หมู่บ้านร่วมกันบำรุงรักษาสาธารณสมบัติที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้น - หมู่บ้านร่วมกันบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรม - หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 	<p>ดำเนินการด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะภายในชุมชน สร้างพฤติกรรมโน้มน้าว (Enabling Factor) ให้เกิดในชุมชน อาทิ หมู่บ้านตัวอย่าง หรือหมู่บ้านดีเด่น ด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ตลอดจนสร้างความรักความตระหนักในความเป็นเจ้าของให้เกิดความรัก ความหวงแหนในสิ่งแวดล้อมของตน</p>

เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน	ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ
<ul style="list-style-type: none"> - ประชาชน ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย - กรรมการหมู่บ้านมีความสามารถวางแผนดำเนินการตามแผนและจัดระบบการบำรุงรักษาผลงานด้วยตนเอง	

หน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามความจำเป็นพื้นฐาน

หน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินงานตามความจำเป็นพื้นฐาน ได้แก่ หน่วยงาน หลักดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงสาธารณสุข
3. กระทรวงเกษตรฯ
4. กระทรวงศึกษาธิการ
5. กระทรวงพาณิชย์
6. กระทรวงอุตสาหกรรม

อิทธิพลทางสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการปรับตัว

การปรับตัวเป็นกระบวนการในการกระทำที่มีต่อกันระหว่างการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเนื่องจากอวัยวะ และการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะที่เกิดขึ้นเนื่องจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ซึ่งการปรับตัวทั้งสองแบบนี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทุกรูปแบบรวมทั้งมนุษย์ด้วย (สมิทธ์ สระอุบล 2532 : 7) การปรับตัวของมนุษย์เป็นการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกลางในการพัฒนาแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ภายใต้ขอบข่ายของสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันไปตามสภาวะเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต เช่น การปรับตัวในการหาอาหาร (รูปแบบทางพฤติกรรมทางวัฒนธรรม) และการปรับตัวทางด้านชีววิทยา ซึ่งเป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ซึ่งเป็นการปรับตัวทางสรีระวิทยาและกายวิภาค

ชีวิตความเป็นอยู่ส่วนใหญ่ของมนุษย์ผูกพันอยู่กับการนำเอาสิ่งแวดล้อมมาใช้ ซึ่งแต่เดิมใช้วิธีการในการล่าสัตว์ หาของป่า และได้มีการพัฒนาเครื่องมือต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เมื่อประมาณ 2-3 แสนปีมาแล้ว (งามพิศ สัตย์สงวน 2534 : 121) และได้วิวัฒนาการเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ จนเป็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ (Innovation) มาใช้เพื่อการสำรวจตัดแปลงทรัพยากรธรรมชาติจากแหล่งต่าง ๆ ของโลก เพื่อสนองความต้องการ ในขณะที่ความต้องการ เพิ่มมากขึ้นจำเป็นต้องเพิ่มจำนวนการผลิตจนเกิดสังคมอีกรูปแบบหนึ่งขึ้น ซึ่งเรียกว่าสังคมอุตสาหกรรม เมื่อการอุตสาหกรรมได้เพิ่มมิติใหม่ให้กับสิ่งแวดล้อม โดยการนำสารชนิดใหม่ ๆ เข้าไปสู่ธรรมชาติ อันได้แก่ อากาศ น้ำ และดิน สารซึ่งไม่เคยปรากฏในยุคก่อนการอุตสาหกรรมนั้น ได้แก่ สารกัมมันตภาพรังสี การผลิตสารสังเคราะห์ จำพวก ยาปราบศัตรูพืช และเวชภัณฑ์ต่าง ๆ

วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบันได้มีการกล่าวถึง "สิ่งแวดล้อม" กันมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีปรากฏการณ์ที่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ชั้นน้อย ๆ ทำให้ต้องสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินนับจำนวนมหาศาล สภาพสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อมนุษย์ที่สำคัญ เท่าที่ผ่านมามีพอสรุปได้ดังนี้ (วินัย วีระวัฒนานนท์ หน้า 18-24)

1. อากาศเป็นพิษ การเกิดอากาศเป็นพิษครั้งสำคัญที่ทำให้ต้องเสียชีวิต และได้รับการเจ็บป่วยครั้งสำคัญ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ได้แก่ การเกิดก๊าซพิษรั่วจากโรงงานผลิตยาฆ่าแมลงในเมืองโกปาล ประเทศอินเดีย ประมาณปี 2528 ก๊าซพิษที่เกิดจากสารที่ใช้ผลิตยาฆ่าแมลงได้เกิดการรั่วไหลเข้าสู่บรรยากาศ เกิดสารพิษฟุ้งกระจายไปในอากาศ แฉ่กระจายออกไปหลายกิโลเมตร ทำให้คนงานในโรงงานและประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงงานต้องเสียชีวิต บาดเจ็บ และพิการนับพันคน

ในปีต่อมาก็เกิดเหตุการณ์สำคัญในทำนองเดียวกันอีก คือสารกัมมันตภาพรังสี จากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ในเมืองเซอร์โนวิล ประเทศสหภาพรัสเซีย สารกัมมันตภาพรังสีได้แพร่กระจายไปในอากาศเป็นระยะทางนับร้อยกิโลเมตร นอกจากจะเป็นอันตรายแก่ประชาชนจำนวนมากที่ต้องเสียชีวิต บาดเจ็บ และต้องย้ายที่อยู่อาศัยอยู่ในเมืองที่ปลอดภัยแล้ว สารกัมมันตภาพรังสียังได้แพร่กระจายเข้าไปสู่แหล่งน้ำ ทุ่งหญ้า สัตว์เลี้ยง และพืชผัก-ผลไม้ ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่สุขภาพอนามัยของประชาชน ที่อาจบริโภคน้ำ เนื้อสัตว์ และพืชผักผลไม้ที่มีสารกัมมันตภาพรังสีเข้าไป

ในประเทศไทยก็ปรากฏว่า อากาศในกรุงเทพมหานครในบริเวณที่มีการจราจรหนาแน่น เช่น ย่านเยาวราช วรจักร สามย่าน ฯลฯ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ก็เคยรายงานว่าคุณภาพอากาศในบริเวณการจราจรติดขัดหลายแห่ง คุณภาพอากาศอยู่ในระดับที่น่าก่อให้เกิดอันตรายเมื่อหายใจเข้าไป เนื่องจากมีเขม่าควันจากรถยนต์สารตะกั่ว กัมมะถัน คาร์บอนมอนนอกไซด์ ฯลฯ อยู่ในบริเวณสูง ซึ่งอาจสังเกตได้ว่าผู้ที่ไม่เคยชินกับสภาพอากาศเป็นพิษ เมื่อจำเป็นต้องเดินทางเข้าไปในเขตกรุงเทพมหานครที่มีการจราจรหนาแน่นและติดขัด จะมีอาการอ่อนเพลีย วิงเวียน ปวดศีรษะ คอแห้ง หายใจไม่สะดวก เนื่องมาจากการหายใจเอาอากาศที่เป็นพิษเข้าไป

เนื่องจากอากาศเป็นพิษนี้เองทำให้น้ำฝนในเขตกรุงเทพมหานคร ได้รับสารพิษเข้าไปด้วยที่เรียกกันว่า "ฝนกรด" ซึ่งเป็นน้ำฝนที่ชะล้างสารพิษ เช่น สารประกอบของกัมมะถันที่มีอยู่ในบรรยากาศลงมาด้วย ทำให้น้ำฝนที่ตกลงมามีสภาพเป็นกรด ไม่สามารถใช้บริโภคได้ ทั้งยังเกิดการกัดกร่อนกับโลหะและอาคารบ้านเรือนก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินได้อีก

การศึกษาถึงปริมาณโอโซนในบรรยากาศก็พบว่า ในบรรยากาศระดับสูงมีปริมาณโอโซนลดลงมาก และถ้ายังไม่มีการป้องกันแก้ไขสาเหตุที่ก่อให้เกิดการลดปริมาณโอโซนลงแล้ว อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่มนุษย์ เนื่องจากโอโซนเป็นสารที่กรองแสงอุลตราไวโอเล็ตที่ส่องมายังโลกเอาไว้ให้อยู่ในปริมาณที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่มนุษย์ แต่ถ้าปริมาณโอโซนลดลงก็จะทำให้แสงอุลตราไวโอเล็ตส่องผ่านมาสู่ผิวโลกได้มากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดโรคมะเร็งผิวหนังแก่มนุษย์

2. ความร้อนและความแห้งแล้ง นอกจากการเกิดสารพิษในอากาศหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อคุณภาพอากาศแล้ว ในปัจจุบันยังพบว่าอุณหภูมิของอากาศที่ห่อหุ้มโลกไว้ได้ร้อนขึ้นกว่าแต่ก่อนประมาณ 0.6 องศาเซลเซียส และคาดว่าถ้ายังไม่มีการที่จะแก้ไขปัญหาวarmness ของอากาศแล้ว ในเวลาอีก 40-50 ปีข้างหน้าอากาศที่ห่อหุ้มโลกอยู่จะร้อนขึ้นประมาณ 3 องศาเซลเซียส ปรากฏการณ์ที่บรรยากาศโลกร้อนขึ้นนี้เรียกว่า Green House Effect ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดผลต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนพื้นโลกแล้ว ความร้อนของอากาศจะทำให้หิมะหรือน้ำแข็งที่จับตัวกันอยู่บริเวณขั้วโลกละลายกลายเป็นน้ำไหลลงสู่แหล่งน้ำ เช่น ทะเลและมหาสมุทร จะทำให้ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น และไหลล้นเข้าสู่แม่น้ำ ลำคลองในเมืองต่าง ๆ ของโลก จะก่อให้เกิดน้ำท่วมอย่างกว้างขวางขึ้นในโลกได้

ความร้อนและความแห้งแล้งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในประเทศแถบทวีปแอฟริกา เช่น ประเทศเคนยา เอธิโอเปีย และโซมาเลีย เคยเป็นข่าวอยู่เสมอว่า เกิดความแห้งแล้งกันดาร เนื่องจากฝนไม่ตก ขาดแหล่งน้ำในการบริโภค และการเพาะปลูก ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ ต้องอพยพด้วยการเดินเท้าเป็นระยะทางไกล ๆ เพื่อไปอาศัยในประเทศใกล้เคียง ซึ่งทำให้องค์การสหประชาชาติและนานาชาติประเทศต้องเข้าไปช่วยเหลือด้วยการส่งอาหารและยาไปให้

ในประเทศสหรัฐอเมริกาเองก็เคยเกิดเหตุการณ์อากาศร้อน และแห้งแล้งขึ้นหลายครั้ง ประมาณปี 2525 เกิดอากาศร้อนจัดในรัฐเท็กซัสทำให้ประชาชน และสัตว์เลี้ยงเสียชีวิต เมื่อปี 2530 ก็เกิดภาวะอากาศร้อนและแห้งแล้งทำให้ผลผลิตทางเกษตรกรรมเสียหายนับพันล้านบาท

สำหรับประเทศไทยก็ปรากฏว่าเกิดอากาศร้อน อบอ้าว และฝนทิ้งช่วงอยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากความร้อนและแห้งแล้งอยู่ทุกปี ทำให้ขาดน้ำอุปโภคบริโภค และน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกแหล่งน้ำที่เคยมีอยู่ก็แห้งไม่พอใช้ ทางราชการต้องเข้าช่วยเหลือหาน้ำไปให้ใช้อยู่หลายปีติดต่อกัน รวมทั้งประชาชนในภาคอีสานก็ต้องอพยพเข้าไปหางานทำที่จังหวัดอื่น ๆ อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ในปัจจุบันจึงต้องมีโครงการสำคัญหลายโครงการที่จะเข้าไปพัฒนาสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นพิเศษ เช่น โครงการอีสานเขียว โครงการสร้างงานในชนบท (กสช.) ฯลฯ

3. การเกิดภัยธรรมชาติ ภัยธรรมชาติที่มักเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำทุกปีได้แก่ การเกิดน้ำท่วมหรือที่เรียกกันว่า "อุทกภัย" ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในแถบประเทศที่มีลมมรสุมพัดผ่าน เช่น ประเทศอินเดีย บังคลาเทศ พม่า ไทย จีน ลาว เวียดนาม ฯลฯ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ขึ้นในบังคลาเทศ ทำให้บ้านเรือน พื้นที่ทำการเพาะปลูกเสียหายจำนวนมาก ในเดือนพฤศจิกายนในปีเดียวกันก็ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ที่ภาคใต้ โดยเฉพาะที่อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช กระแสน้ำที่พัดพาเอาท่อนซุง และดินโคลนมาจากภูเขาเข้าทำลายชีวิต บ้านเรือน และพื้นที่เพาะปลูกได้รับความเสียหายหลายพันล้านบาท และต้องอพยพประชาชนไปทั้งบ้านเรือนในที่แห่งใหม่ เนื่องจากดินที่ทะลายลงมาทับถม จนไม่เหลือสภาพเดิมไว้เลย

เมื่อวันที่ 3-4 พฤศจิกายน 2532 เกิดพายุไต้ฝุ่นที่มีความรุนแรงมากขึ้นในภาคใต้ของประเทศไทย บริเวณจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดชุมพร โดยเฉพาะที่อำเภอท่าแซะและอำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ทำให้บ้านเรือนพังทลาย ส่วนยางพารา และสวนผลไม้ เสียหายมาก รวมทั้งชาวประมงต้องสูญเสียเรือประมงนับร้อยลำ และลูกเรือประมงราว 1,000 คน ต้องเสียชีวิตและสูญหายไป ในทะเล ประชาชนนับจำนวนหลายพันต้องขาดที่อยู่อาศัย ขาดอาหาร และน้ำ และไม่มีงานทำ รัฐบาลต้องเข้าไปให้ความช่วยเหลือ และบูรณะฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและอาชีพอย่างเร่งด่วน

นอกจากการเกิดน้ำท่วมและพายุทำลายบ้านเรือน ชีวิต และทรัพย์สินแล้ว ในปี พ.ศ. 2532 ก็นับว่าเป็นปีที่เกิดแผ่นดินไหวสร้างความเสียหายมากที่สุด เช่น การเกิดแผ่นดินไหวในประเทศรัสเซียและสหรัฐอเมริกา ในประเทศไทยเองก็ได้เกิดแผ่นดินไหวขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แต่ก็ไม่รุนแรงที่จะก่อให้เกิดความเสียหาย เช่น ในประเทศรัสเซียและสหรัฐอเมริกา

4. การสูญเสียป่า ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดของโลกในแถบทวีปแอฟริกา เอเชีย และแถบบริเวณหมู่เกาะในเขตร้อน ในปัจจุบันที่มีอยู่ทั้งหมดประมาณ 18,500 ล้านไร่ หรือ 20% ของพื้นที่โลกที่เป็นพื้นดิน ได้ถูกบุกรุกทำลายไปกว่าครึ่งหนึ่งของป่าไม้ที่มีอยู่เมื่อ 100 ปีที่แล้ว และถ้าอัตราการสูญเสียป่าไม้ยังเป็นอยู่เช่นในปัจจุบัน คือปีละ 47 ล้านไร่ ป่าไม้ในเขตร้อนที่ยังเหลืออยู่ก็จะถูกบุกรุกทำลายไปอย่างน้อย 1,400 ล้านไร่ ในเวลาอีก 21 ปีข้างหน้า

การสูญเสียป่าไม้ทำให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศ บรรยากาศของโลก และต่อการดำรงชีวิตของพลโลกโดยตรง

ป่าไม้ในประเทศไทยก็ถูกบุกรุกทำลายอย่างรวดเร็วในระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าไม้ประมาณครึ่งหนึ่งถูกบุกรุกทำลายเพื่อนำไม้มาใช้ และเพื่อการใช้พื้นที่ในการเกษตรกรรม ในการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2531 พบว่า ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้อยู่ประมาณ 90 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 28 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยมีอัตราการบุกรุกทำลายป่าไม้ประมาณปีละ 1.5 ล้านไร่ และเป็นที่น่าสังเกตว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนป่าไม้เหลืออยู่น้อยที่สุดคือประมาณ 14 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 14 ของพื้นที่ภาค ซึ่งปรากฏว่าเป็นภาคที่มีความแห้งแล้งมากที่สุดของประเทศ

นอกจากป่าไม้ที่อยู่ในพื้นที่บนบกจะถูกทำลายแล้ว ป่าชายเลนที่นับว่ามีความสำคัญต่อระบบนิเวศของทะเล ได้ถูกทำลายไปมากเช่นกัน

5. การเสื่อมคุณภาพของดิน เนื่องจากพื้นที่ที่เป็นที่ดินของโลกไม่ได้มีปริมาณเพิ่มขึ้น แต่กลับมีความต้องการที่จะใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยที่เพาะปลูก และการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้น นอกจากจะมีการบุกรุกทำลายพื้นที่ที่เป็นป่าไม้เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย และเพื่อการเพาะปลูกแล้วที่ดินที่เคยใช้เป็นที่เพาะปลูกอยู่แล้วก็กลับถูกใช้เพาะปลูกบ่อยครั้งยิ่งขึ้น ทำให้ดินไม่สามารถปรับสภาพโดยการเพิ่มพูนธาตุอาหารให้กับดินตามธรรมชาติได้ทัน และเมื่อมีการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ฆ่าวัชพืชในการเพาะปลูก ก็ยิ่งทำให้ดินเสื่อมคุณภาพได้เร็วยิ่งขึ้น

การบุกรุกทำลายป่า เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ คือ นอกจากจะทำให้ดินขาดธาตุอาหารที่ควรได้จากป่าไม้แล้ว การขาดป่าไม้ทำให้ฝนที่ตกลงมาชะล้างหน้าดินประมาณว่าดินที่อยู่ผิวหน้าที่มีความอุดมสมบูรณ์ของโลกจะถูกชะล้างไปประมาณ 25 พันล้านตันต่อปี ในประเทศไทยที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีอัตราการถูกชะล้างพังทลายมากที่สุดคือถูกชะล้างไหลลงสู่แม่น้ำโขงประมาณปีละ 200-300 ล้านตันต่อไป

นอกจากปัญหาการเสื่อมคุณภาพของดินแล้ว ในปัจจุบันมีการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมกับคุณภาพดิน เช่น การใช้ที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ในที่ราบภาคกลาง และในกรุงเทพมหานครเป็นบ้านเรือนเป็นชุมชน และใช้เป็นโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งในแต่ละปีที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ในกรุงเทพมหานคร และพื้นที่ใกล้เคียงจะถูกเปลี่ยนสภาพการใช้จากการเพาะปลูกมาเป็นที่อยู่อาศัย และเพื่อการอุตสาหกรรมนับหมื่นไร่

6. น้ำเสียและการขาดแคลนน้ำ น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบนิเวศ น้ำมีอยู่ทั่วไปทั้งในอากาศในรูปของไอน้ำ เมฆ หมอก น้ำค้าง ที่อยู่บนผิวโลก ที่อยู่ในมหาสมุทร ทะเล แม่น้ำ และที่อยู่ในรูปของน้ำแข็ง หิมะ และที่อยู่ใต้ดินที่เรียกว่าน้ำบาดาล

ตามธรรมชาติแล้วเมื่อน้ำฝนหรือหิมะที่ตกลงมาจะชะล้างเอาสิ่งต่าง ๆ เช่น ฝุ่น ละออง และสารอื่น ๆ ที่มีอยู่ในอากาศลงมาด้วย ดังนั้นเมื่ออากาศมีฝุ่นละอองและสารพิษมาก น้ำฝนหรือหิมะที่ตกลงมาก็จะสกปรก เมื่อไหลผ่านผิวดินก็จะชะล้างสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่บนพื้นดินไปด้วย ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นน้ำฝนหรือน้ำในแม่น้ำลำคลอง ทะเล ก็จะมีสกปรกหรือมีสารพิษปะปนมากยิ่งขึ้น

นอกจากน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติจะไม่ปลอดภัยแล้ว ยังมีน้ำเสียที่ทิ้งจากบ้านเรือน ชุมชน และโรงงานอุตสาหกรรมไหลไปรวมอยู่ในแหล่งน้ำ ในปัจจุบันจึงปรากฏว่าน้ำในทะเลและมหาสมุทรมีความสกปรก ไม่ปลอดภัยสำหรับสัตว์น้ำ น้ำในแม่น้ำลำคลอง ในบริเวณที่เป็นชุมชนใหญ่ก็เกิดเน่าเสีย เช่น น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณจังหวัดนนทบุรีลงไปจนถึงปากน้ำพบว่า มีปริมาณออกซิเจนอยู่ต่ำมาก ไม่ปลอดภัยทั้งเพื่อใช้อุปโภค บริโภคของประชาชน และใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ

การขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ ในครัวเรือน และเพื่อการเพาะปลูก เป็นปัญหาสำคัญของโลก เนื่องจากเกิดความแห้งแล้งอยู่ทั่วไปในหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศในทวีปแอฟริกาและเอเชีย ทำให้ประชาชนได้รับความยากลำบาก

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยก็ปรากฏว่ามีการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งอยู่ทุกปี ทำให้ทำการเพาะปลูกไม่ได้และขาดแคลนน้ำใช้ บ้านเรือน รวมทั้งน้ำบาดาลในหลายท้องที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ไม่สามารถนำขึ้นมาใช้สอยได้ เนื่องจากมีรกรอกหรือเค็ม

7. ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ในปัจจุบันขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนที่มีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น ทำให้ไม่สามารถเก็บและกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลเหล่านั้นได้ทัน ทำให้มีขยะและสิ่งปฏิกูลหลงเหลืออยู่ในชุมชน หรือในที่สาธารณะทั่วไป นอกจากทำให้เกิดความสกปรกแก่บ้านเมืองแล้ว ยังส่งกลิ่นเหม็นและเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคอีกด้วย

ในกรุงเทพมหานคร มีขยะอยู่ประมาณวันละ 5,000 ตัน แต่เนื่องจากไม่สามารถกำจัดได้หมด จึงทำให้มีขยะตกค้างจากการเก็บอยู่ประมาณวันละ 1,000 ตัน และขยะในกรุงเทพมหานครจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทุกวัน

สถานการณ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่กล่าวมาแล้ว คืออากาศ เป็นพิษ ความร้อนและความแห้งแล้ง การเกิดภัยธรรมชาติ การสูญเสียน้ำ การเสื่อมคุณภาพของดิน น้ำเสีย การขาดแคลนน้ำ และขยะมูลฝอยเป็นสถานการณ์ที่มีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันโดยตลอด เช่น อากาศเสียทำให้น้ำและดินเสีย ทำให้สัตว์น้ำตาย ทำให้ขาดแคลนน้ำใช้สอย ทำให้ระบบนิเวศขาดความ สมดุล และทำให้เกิดภัยธรรมชาติ

เนื่องจากมนุษย์จำเป็นต้องมีอากาศที่บริสุทธิ์ไว้หายใจ มีน้ำไว้ดื่มไว้ใช้ มีพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร และจะต้องดำรงชีวิตอยู่บน โลกนี้เท่านั้น ดังนั้นไม่ว่าจะเกิด เหตุการณ์ใด ๆ ขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ต้องได้รับผลที่ เกิดขึ้นนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย

มาตรการเพื่อสิ่งแวดล้อม

แนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากการรณรงค์ทางด้านสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปที่ ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนี้ สิ่งที่ควรคำนึงถึงในระยะยาว คือ การสร้างความตระหนัก (Awareness) ให้ เกิดขึ้นในจิตใจของพลเมือง โลก มาตรการที่นำมาใช้มีการยึดหลัก ทางด้านการศึกษา (Education) ด้านวิศวกรรม (Engineering) และด้านกฎหมาย (Enforcement)

มาตรการทางการศึกษา เป็นมาตรการที่นับว่าได้ผลดีเยี่ยม หากผลการปฏิบัติบรรลุตามเป้า ประสงค์ กล่าวคือ การศึกษาเป็นกระบวนการ (Process) ในการเปลี่ยนแปลง ปลูกฝังค่านิยม ความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติให้เกิดขึ้นในจิตใจสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการ ทางจิตวิทยา ต้องอาศัยแรงจูงใจ (Motivation) การโน้มน้าว และการเสริมแรง (Reinforcement) เพื่อนำไปสู่การรู้จักใช้รู้จักคุณค่าของสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ก็จัดว่าเป็นวิธีหนึ่งของ กระบวนการทางการศึกษา

มาตรการทางด้านวิศวกรรม เป็นมาตรการที่จัดระบบสิ่งแวดล้อมให้มีความเป็นระเบียบ และง่ายต่อการบำรุงรักษา ส่งเสริมสวัสดิภาพ ความปลอดภัย เช่น วิศวกรรมสุขาภิบาล การวางผัง เมือง การจัดระบบบำบัดน้ำเสีย ฯลฯ เป็นต้น

มาตรการทางกฎหมาย เป็นมาตรการที่เกิดขึ้นภายหลังจากการที่เกิดสภาพปัญหา ทางด้านสิ่งแวดล้อม หรืออื่น ๆ อันเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงความหนาแน่นของประชากร ความไม่เป็นระเบียบ การละเมิดสิทธิ์ ความล่อแหลมต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อร่างกาย และทรัพย์สิน มาตรการลักษณะนี้ใช้ในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลเป็นประเด็นสำคัญ เช่น พระราชบัญญัติโรงงาน พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ฯลฯ เป็นต้น

อย่างไรก็ดีมาตรการดังที่ได้กล่าวมา โดยเฉพาะมาตรการทางวิศวกรรม และมาตรการทางกฎหมายอาจกล่าวได้ว่าเป็นมาตรการเพื่อการป้องกันและแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ นอกจากนี้ยังใช้งบประมาณสูงในการดำเนินการ หากทุกฝ่ายหันมาให้ความสนใจในมาตรการทางการศึกษา เพื่อมุ่งปลูกฝังให้เกิดค่านิยม (Value) ตลอดจนการกำหนดให้เป็นบรรทัดฐานของสังคม (Social Norm) ได้จะเป็นการดี แม้ว่าเราจะมีกฎหมายซึ่งถือว่าเป็นสิ่งหนึ่ง หรือประเภทหนึ่งของบรรทัดฐานทางสังคม เพื่อคอยควบคุมความประพฤติคนในสังคมแล้วก็ตาม แต่ควรหันมาให้ความสำคัญนำเอาสิ่งแวดล้อมมากำหนดไว้ใน วิถีประชา (Folkways) และกฎศีลธรรม (Moral) เพื่อสร้างสำนึกรับผิดชอบ เพื่อให้เป็นการกำหนดพฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อมขึ้น อันจะมีผลไปสู่สุขภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) ในวันข้างหน้า

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- จำรูญ มีชนอน, บรรณาธิการ. สุขภาพดีถ้วนหน้าเพราะประชาร่วมใจ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน, 2532.
- ทรงกลด ประพิตรภา. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ดี.ดี.บู๊คสโตร์, 2532.
- ธเรศ ศรีสถิตย์, บรรณาธิการ. สิ่งแวดล้อมน่ารู้. กรุงเทพฯ: ฝ่ายบริการวิชาการ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- พัคตร์วิมล เพียรล้ำเลิศ, บรรณาธิการ. สิ่งแวดล้อมน่ารู้กรณีป่าไม้. กรุงเทพฯ: ฝ่ายบริการวิชาการ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- พัฒน์ สุจ่านงค์. สังคมกับปัญหาสภาวะแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2533.
- มหาดไทย, กระทรวง. กรมการพัฒนาชุมชน. รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย ปี 2534 จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2534.
- วิชัย เกียนน้อย และ ประชา อินทร์แก้ว. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2533.

วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม,
สิ่งแวดล้อม: นำกับการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพ
สิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, มปป.

วินัย วีระวัฒนานนท์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม: ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ สิ่งแวดล้อม
และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: คณะสังคม-
ศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, มปป.

สมิทธี สระอุบล. พื้นฐานทางมานุษยวิทยาและพจนานุกรมศัพท์ที่เกี่ยวข้อง.
กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2532.

สมฤทธิ อินทรากิพย์. สุขภาพสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจ้าพระยา,
2517.

สิทธิชัย ชาดานิติ. การศึกษากับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียน-
สโตร์, 2529.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาอนามัยสิ่งแวดล้อม
(Environmental Health). พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: สาขาวิชา
วิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.

อู่แก้ว ประกอบไวยทกิจ บีเวอร์. นิเวศวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช,
2531.

